

AFG‘ONISTONDA AYOLLAR HUQUQLARINING SHAKLLANISHI MUAMMOSI

Nizamova Mohidil Maxmud qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Xalqaro munosabatlar va jahon siyosati” yo‘nalishi

2-bosqich magistranti,

Tel:+998945208770, nizamovamohidil@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Afg‘onistondagi ayollar huquqlarining yuksalishi va pasayishi muhokama qilingan, ijtimoiy islohotlar, ularning ijobiy va salbiy ta’siri hamda ayollar huquqlarini qo‘llab-quvvatlash yoki bekor qilishda davlat va nodavlat aktorlarning rolini yoritib berishga harakat qilindi.

Kalit so‘zlar: *Islom Amirligi, BMTKK, CEDAW, EVAW, NAPWA, BMT Xavfsizlik Kengashi, NAP.*

ABSTRACT

This article discusses the rise and fall of women’s rights in Afghanistan, attempts to shed light on social reforms, their positive and negative effects, and the role of state and non-state actors in supporting or nullifying women’s rights.

Key words: *Islamic Emirate, UNCRC, CEDAW, EVAW, NAPWA, UN Security Council, NAP.*

KIRISH

Afg‘onistonda ayollar huquqlari uchun kurash XIX asrga borib taqaladi. Afg‘oniston jamiyati chuqur konservativ, diniy va patriarxal jamiyat bo‘lib, ayollar huquqlarini himoya qiluvchilar uchun xavfli kurash va raqobat tez-tez bo‘lgan. Ayollarni ozod qilish uchun olib borilgan ijtimoiy islohotlar 1929-yilda Omonullaxonni surgunga yuborish va kommunistik hamda respublika rejimlarini yo‘q qilish sabablaridan biri edi.

Alohida qayt etish o‘rinliki, siyosiy o‘zgarishlarga qaramay, Afg‘onistonda davlatni ushlab turish uchun kuchli va mustaqil jamoat institutlari mavjud bo‘lmagan. Afg‘onistondagi ayollar huquqlari tarix davomida mamlakatni kim boshqarayotganiga qarab o‘zgarib kelgan. Ba’zi hukumatlar turli xil ijtimoiy islohotlarni amalga oshirish orqali afg‘on jamiyatida ayollarning mavqeini e’tirof etgan va mustahkamlagan bo‘lsa, boshqalari islohotlarni bekor qilish orqali ularni jamiyatdagi o‘rnini yo‘qotishga sababchi bo‘ldi. Ayollar mavqeini mustahkamlashga qaratilgan bu ijtimoiy islohotlarni Omonulloh, Zohirshoh va ma’lum muddat Sovet

Rahbarligidagi kommunistik tuzum olib bordi, Habibullaxon, Mujohidlar va “Tolibon” hukumatlari esa bu islohotlarni bekor qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1996-yilda Afg‘oniston Islom Amirligining tashkil topishi bilan “Tolibon” juda agressiv siyosat olib bordi. Ular qizlarning sakkiz yoshga to‘lganidan keyin ta‘lim olishini taqiqlab qo‘ydilar, ayollarni ishlashini, ularni jamoat joylarida butun tanalarini, shu jumladan yuzlarini yopishga majburladilar, ayollarning erkak shifokorga murojaat qilishlarini taqiqladilar. Erkaklar oila a‘zosi bo‘lib, ayollarga jamoat joylarida baland ovozda gapirishni taqiqlashgan edi. Ular radio eshittirishlarda ayollarning ovozini ta‘qiqladilar va ayollarning har qanday tasvirini jamoat joylarida yoki uyda ko‘rsatishni noqonuniy deb bildilar¹.

2001-yildan AQSh boshchiligidagi xalq koalitsiya kuchlari mamlakatga kirib kelgan keyin 2004-yilda yangi konstitutsiya qabul qilindi va unga ko‘ra erkaklar va ayollar teng huquqlidir deb e‘lon qilingan². Unda parlament deputatlari va viloyat kengashi deputatliklarining 25 foizi, shuningdek, davlat xizmatining 30 foizi ayollarga ajratilgan edi. Shuningdek, bu Afg‘oniston xotin-qizlar huquqlari bo‘yicha 1325-sonli har bir ayolning kelajagini rag‘batlantirish va ularning tinchlik madaniyatini rivojlantirishga qo‘shgan hissasini rivojlantirish, yetakchilik rolini kuchaytirish, gender orqali ayollar va qizlarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashish bo‘yicha (BMTKK) va ayollarga nisbatan kamsitishlarga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW) kabi barcha xalqaro konvensiyalarni hurmat qilinishi va amal qilinishi shart edi. Shu bilan birga, ayollar huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish uchun mas‘ul bo‘lgan asosiy organ sifatida Xotin-qizlar ishlari vazirligi tashkil etildi. Ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka barham berish qonuni (EVAW)³, Afg‘oniston ayollari uchun milliy harakat rejasi (NAPWA) va BMT Xavfsizlik Kengashining 1325 - rezolyutsiyasini amalga oshirish bo‘yicha Milliy Harakat Rejalari (NAP) qabul qilindi⁴.

Ayollar vazirlar, maslahatchilar, vazir o‘rinbosarlari, viloyatlar hokimlari, Inson huquqlari bo‘yicha komissiya rahbari etib tayinlandilar. Ayollar huquqlarini qo‘llab-quvvatlash siyosatini amalga oshirish va fuqarolik jamiyatida, ommaviy axborot vositalarida, madaniyat va sportda hamda xususiy sektorda ayollarning ishtirokini

¹ Fratus M, “What was life like under Taliban rule in the 1990s”. - 18 August, 2021.

² Islamic Republic of Afghanistan. The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan. - 2004.

³ Islamic Republic of Afghanistan. Law on Elimination of Violence against Women (EVAW), Ministry of Justice, 2009.

⁴ Islamic Republic of Afghanistan. Afghanistan’s National Action Plan o UNSCR 1325- Women Peace and Security, Ministry of Foreign Affairs, Directorate of Human Rights and Women’s International Affairs, 2015.

ragʻbatlantirish uchun bir qator moliyalashtirish sxemalari ishga tushirildi. Turli sohalarda xotin-qizlar salohiyatini oshirish boʻyicha qisqa va uzoq muddatli treninglar oʻtkazish, fuqarolarning xotin-qizlar huquqlari toʻgʻrisida xabardorligini oshirish, oilaviy zoʻravonlik qurbonlarini boshpana bilan taʼminlash va tadbirkor ayollarni kichik va oʻrta biznesni yoʻlga qoʻyishda qoʻllab-quvvatlash boʻyicha koʻplab loyihalar ishlab chiqilgan va amalga oshirilgan edi.

2001-yilda “Tolibon” hokimiyati magʻlubiyatga uchragach va xalqaro hamjamiyatning kuchli ishtiroki tufayli jamiyatning “Tolibon” kabi konservativ elementlari chekinishdi va bu islohotlarning hech biriga qarshi chiqmadilar. Hattoki konservativ siyosat tarafdorlari xalqning “Tolibon” dan noroziligini anglab yetishdi. Ularning boshqaruvi ostida giyohvand moddalar savdosi bilan shugʻullanish, terrorchilar uchun xavfsiz boshpana berish, shuningdek, ayollar va ozchiliklarni taʼqib qilish orqali Afgʻonistonda radikal qoidalarni oʻrnatish va yakalab qoʻyishdan boshqa koʻp narsaga erishilmadi.

11-sentabrdan keyin, AQSh va ittifoqchilarining Afgʻonistonga harbiy kuchlarini olib kirishidan soʻng, gender, ijtimoiy adolatsizlik, bosqinchilik, qoʻrqitish maʼlum darajada pasayib ketdi, respublika, tenglik, erkinlik va demokratiya qisman tiklandi. Bu afgʻon ayollari uchun imkoniyatlardan biri boʻldi. Ayollarning ijtimoiy hayotdagi ishtiroki rivojlana boshladi, bu esa afgʻon ayollarining mamlakat boʻylab turli sohalardagi ilgʻor ishtiroki va yetakchiligidan dalolat berdi.

2014-yilda Ashraf Gʻani Afgʻoniston prezidenti etib tayinlandi. Qisman oʻzining islohotchi qiyofasi tufayli, Gʻani ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy islohotlarni vaʼda qilgan holda, ayollar va yoshlar orasida koʻplab saylovchilarni jalb qildi. Milliy birlik hukumati ishga tushirilgandan soʻng uning rafiqasi afgʻon ayollari va bolalariga xizmat koʻrsatish uchun birinchi xonim idorasini ochdi.

Bu davrda imtiyozlar nafaqat hukumatda kuzatildi, balki 3G internet va arzon Xitoy smartfonlari butun mamlakat boʻylab minglab afgʻon qizlariga Facebook va Twitter kabi ijtimoiy platformalarga kirish va Afgʻoniston hamda jahon voqealiklaridan xabardor boʻlish imkoniyatiga ega boʻldi. Xususiy telekanallar qizlar va oilalarga hind, turk va gʻarb seriallarini tomosha qilish, boshqa mamlakatlar madaniyati va anʼanalari bilan tanishish imkonini berdi. Shu bilan birga, Afgʻonistonning shahar va qishloqlarida taʼlim olish imkoniyati sezilarli darajada oshdi va xususiy kurslar qizlarga ingliz tilini oʻrganish va dunyo bilan muloqot qilish imkonini berdi. Qisqa vaqt ichida (2014-yildan 2019-yilgacha) bu oʻzgarishlarning barchasi ahamiyatga molik edi⁵.

⁵ “Afghanistan: Taliban morality police replace women’s ministry” BBC News. - 17 September, 2021.

Biroq, 2021-yil 15-avgustda “Tolibon” tomonidan Kobul hokimiyati qayta qo‘lga olinganidan so‘ng, mamlakatda yana afg‘on ayollarining huquqlari yana poymol qilindi va iqtisodiy barqarorlikka putur yetkazgan holda uy-joylariga qamaldi. Afg‘on xotin-qizlarining so‘nggi yigirma yil ichida erishgan bunday imkoniyatlari va huquqlari ham yo‘qqa chiqdi. Qizlarning maktab va oliy o‘quv yurtlariga o‘qishga kirishi, ayollarning davlat xizmatiga ishga joylashishi, ayollarning davlat boshqaruvidagi ishtiroki, biznesdagi tadbirkorligi, fuqarolik jamiyati va ommaviy axborot vositalarida targ‘ibot-tashviqot ishlari bo‘ladimi, ayollarning nafaqat o‘z haq-huquqlarini, balki huquq va erkinliklarini cheklash holatlari ko‘paydi.⁶

Xalqaro hamjamiyat Afg‘onistonda ayollarning imkoniyatlarini kengaytirishga ustuvor ahamiyat bermoqda.

Ko‘rinib turibdiki, ayollar huquqlari uchun harakat munozarali va xavfli harakat bo‘lib, hukumatlarning qulashi sabablaridan biri sifatida ishlatilgan. Islomiy va konservativ guruhlar go‘yoki islom dinida ayollar huquqlariga qarshiligini asos qilib olgan bo‘lsa-da, aslida ayollarni ozod qilish mamlakatning konservativ an‘analariga zid keladi, ular ayol hayosi va iffatini chuqur qadrlaydi. Afg‘onistonning patriarxal jamiyati uchun ayollarga vakolat berish, ularga o‘z huquqlarini amalga oshirish va mustaqil bo‘lishga imkon berish juda qiyin.

Afg‘on xotin-qizlar harakatining chinakam va tinimsiz sa‘y-harakatlari xalqaro hamjamiyatning kuchli moliyaviy va siyosiy ko‘magisiz muvaffaqiyat qozonmas edi. Ko‘p jihatdan xalqaro donorlarning moliyaviy ko‘magiga bog‘liq bo‘lib kelgan AQSh kuchlari hisoblanadi. “Tolibon” rahbarligidagi Muvaqqat ma‘muriyati o‘rnatilgacha ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli yana og‘irlashdi. Umuman “Tolibon” kabi konservativ va fundamental guruhlar xotin-qizlar huquqlariga keskin va tajovuzkorlik bilan qarshilik ko‘rsatmoqda.

XULOSA

Afg‘onistondagi turli bo‘hron va ixtiloflar natijasida, shuningdek mamlakatdagi diniy harakat qatlamlarining davlat boshqaruvidagi ta’siri tufayli afg‘on xalqlarining ijtimoiy-siyosiy huquqlari cheklanib kelgan. Afg‘oniston amiri Omonulloxon, Zohirshoh, Afg‘oniston sobiq prezidenti Xamid Karzay, Ashraf G‘ani rahbarlik qilgan davrlarda afg‘on xalqi erkin bo‘lib, haq-huquqlari ta‘minlanib bir qator islohotlar o‘tkazildi, ammo “Tolibon” singari radikal va konservativ kuchlarning afg‘on xalqlarining imkoniyatlari keskin cheklangan siyosati hali ham davom etib kelmoqda. Bu esa afg‘on jamiyatini o‘rta asrlarga qaytishi va mamlakatni ijtimoiy-

⁶ Fratus M, “What was life like under Taliban rule in the 1990s”. - 18 August, 2021.

siyosiy parokandalikka olib kelishi mumkin. “Tolibon” tomonidan xotin-qizlarga nisbatan 30 dan ortiq ta’qiqlar qo‘yilgani yuqoridagi manzarani aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Buranov, S. (2022). Afghanistan as a Bridge Connecting Central and South Asia. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(2), 319-323.
2. Islamic Republic of Afghanistan. *The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan*. - 2004.
3. Boronov, S. (2022). Internal and external factors of taliban origin. *Journal of Social Research in Uzbekistan*, 2(02), 15-23.
4. Suhrob, B. (2020). The durand line-key of the afghan problem. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(2), 1315-1318.
5. Islamic Republic of Afghanistan. *Law on Elimination of Violence against Women (EVAW)*, Ministry of Justice, 2009.
6. Islamic Republic of Afghanistan. *Afghanistan’s National Action Plan o UNSCR 1325- Women Peace and Security*, Ministry of Foreign Affairs, Directorate of Human Rights and Women’s International Affairs, 2015.
7. Fratus M, “What was life like under Taliban rule in the 1990s”. - 18 August, 2021.
8. “Afghanistan: Taliban morality police replace women’s ministry” *BBC News*. - 17 September, 2021.
9. “Afghan Women Activists meet Taliban in Oslo” *Afghanistan Times*. - 25 January, 2022.
10. “Freedom House, Afghan and International NGOs Launch the Afghanistan Human Rights Coordination Mechanism” *Freedom House* - 27 January 2022.
11. *Taliban Ban Girls from Secondary Schools in Afghanistan*. Available from: <https://www.theguardian.com/world/2021/sep/17/taliban-ban-girls-from-secondary-education-in-afghanistan>.